

In Zijn goedheid! Want Jezus Christus geeft al Zijn kinderen spijs te rechter tijd.

In Zijn vrijmacht! Want Hij doet dat op Zijn wijze: hier door loon, „verdiend” in den arbeid; daar door rente van het kapitaal; ginds door pensioen in den ouderdom; en aan armen door de gaven der diakenen.

En zie: het komt alles alleen van Hem en zoo is het alles schoon te zijner tijd.

De diakenen — ze hebben in dit beheer en dezen arbeid van den Christus een wonderschoone functie.

Ze zijn waarlijk geen gelduitdeulers of bedeelers! Ze zijn dienstknechten van Jezus Christus, organen in Diens eigen arbeid.

Dienstknechten, die de gemeente er aan herinneren en blijven herinneren, dat al het „hare” het eigendom van Christus is en altijd blijft.

Dienstknechten, die de genadegaven van den Verlosser der wereld brengen ter plaaise waar het behoort.

Zoo zijn ook zij mannen, die door Christus geroepen werden tot dien bizonderen ambtelijken dienst, waarvan de kern altijd weer is de „dienst des Woords”.⁷⁾

7) Er hier en boven op wijzende, dat ook de kern van het werk der diakenen is „dienst des Woords” bedoel ik naar voren te brengen de gedachte, dat ten sotte de kern van allen arbeid van alle drie soorten ambtsdragers (herder-en-leeraar, ouderling en diaken) is het brengen van het Woord.

Deze gedachte houdt verband met de overtuiging, dat de ééne, ongedeelde Christus in elk van de drie bijzondere ambtsdragers komt en werkt, geheel en volledig.

In het herder-en-leeraar-ambt moge het profetische domineren; de aanbidding van genade is priesterlijk, het bedienen der sleutelmacht koninklijk.

In het diaken-ambt is het geven priesterlijk, maar de boodschap van Christus die er in meekomt is profetisch en het vragen, ja, eischen der gaven van de gemeente is koninklijk.

Deze opvatting is geen nieuwigheid.

Men leze van Dr. A. Kuyper Sr het volgende („De Heraut”, No. 579, 27-1-89):

„Wil men nu, dan bestaat er zeer zeker tusschen de drie kerkelijke functien (herder-en-leeraar, ouderling, diaken — C. V.) en de drie takken van 't geestelijk ambt (profeet, priester, koning — C. V.) zeker verband, in zoverre Christus zich voor de bediening van zijn profetisch ambt meer bijzonder van de Dienaren; voor zijn priesterlijk ambt meer bijzonder van de Diakenen; en voor zijn koninklijk regeerambt meer bijzonder van de Ouderlingen bedient; maar toch is deze onderscheiding verre van stipt doorgaande, WANT FEITELIJK IS ER IN ELK VAN DEZE DRIE FUNCTIEN IETS VAN ELK DEZER DRIE GEESTELIJKE AMBTEN”. (Laatste onderstreeping van mij — C. V.)

Hetzelfde vindt men bij Dr. R. J. W. Rudolph in zijn rede: „Diaconale Philantropie of Diaconale Armenzorg”, Hilversum, J. A. Witzel. Daarin schrijft hij:

„Ten tweede stel ik voor, om de stelling prijs te geven, dat het leeraarsambt voortvloeit uit het Profetisch, het ouderlingenambt uit het Koninklijk, en het Diakenambt uit het Hoogepriesterlijk ambt van Christus.

Deze stelling is o. i. onhoudbaar, en kan tot verkeerde gevolgtrekkingen aanleiding geven.

Want ten eerste is het volatrekt niet waar, dat het leeraarsambt voortvloeit enkel en alleen uit het Profetisch ambt van den Christus. Het leeraarsambt vloeit voort uit het Middelaarsambt, en derhalve zoowel uit het Koninklijk en Hoogepriesterlijk als uit het Profetisch ambt van den Middelaar.”

Precies hetzelfde geldt ook, volgens Dr Rudolph van het ouderlingen- en diakenenambt.

Tot de eenheid en ondeelbaarheid van het drie-eenige ambtwerk ook in de diensten van Dienaar des Woords. Ouderling en Diaken komt ook, zij het op een andere wijze, Dr J. C. Sikkel.

In zijn bekende stellingen, verdedigd op de Provinciale Diaconale Conferentie van Zuid-Holland in 1890 typeert hij gansch den dienst der Kerk als „dienst der barmhartigheid” en schrijft dan het volgende in de 12de stelling:

„DE ROEPING DER KERK IN DE BESTRIJDING DER ELLENDE is drieërlei, daar zij de geestelijke, zedelijke en stoffelijke ellende moet te keer gaan; gelijk ook de zalving Christi een drievoudige is.

Als Profeet deelt Hij aan dwazen wijsheid mee; als Koning brengt Hij alles onder Gods ordinantie; als Priester verzoent en reinigt en troost en zegent Hij. Toch zijn deze drie ambten een, en gaat Hij alle ellende tegen door Zijn ééne drievoudige ambt als de Christus.

Zoo strijdt ook de Kerk niet door drie ambten, maar in drieërlei opzicht; GEHEEL HAAR DIENST IS BEDIENING DER BARMHARTIGHEID. Zij bestrijdt de geestelijke ellende door de prediking des Woords en onderwijzing; de zedelijke ellende door tucht, regeering en vermaning; de lichamelijke en stoffelijke ellende door het helpen der armen”. (Alle spatieeringen zijn van Dr Sikkel zelf.) Vgl. Diaconaal Handboek, p. 38 v.v.

Nog weer anders is de opvatting van Dr S. G. de Graaf: In zijn: KERK en kerk, lezen we het volgende: „Inderdaad is Christus het Hoofd der Zijnen, als aller vertegenwoordiger, profeet, priester en koning, opdat Hij aan allen die ambten zou terugschikken. Bovendien is Hij echter „uit het volk verkoofd”, om ook over Zijn volk koning te zijn. Hoe zouden anders de ambtsdragers, Zijn gezanten, Zijn gedelegeerden (2 Cor. 5:20) zijn? Met dat koningschap van Christus staat dan het ambt in de kerk in verband. Dat ambt vloeit niet voort uit het drieërlei ambt van Christus als den tweeden Adam. Uit dat laatste vloeit wel voort het ambt der geloovigen. Daarvan moet echter onderscheiden worden het kerkelijk ambt, dat met die bijzondere verhooging van Christus in verband staat”. Zie: Het Woord Gods en de Kerk, p. 56.

Het is de vraag of deze isoleering van één ambtelijke functie (de koninklijke) houdbaar is. De bijzondere verhooging raakt ook Christus' profetisch en priesterlijk ambt. Als den Christus, den tot het drieërlei ambt Gezalide, is Hij verhoogd en werkt Hij nu door den drievoudigen „dienst” in de Kerk. Op bovenstaande wijze wordt bovendien wel het gezag, waarmee de drie bijzondere ambten werken, gefundeerd, maar niet hun arbeid zelf getypeerd.

De vraag naar de verhouding van algemeen en bijzonder ambt en hun verband met den Christus, blijft nog aan de orde. Dr Kuyper ging eenmaal zelfs zoo ver met te

Wanneer zoo het geestelijk leven in de gemeente bloeit en de betekenis, de functie van het stoffelijk goed in het Koninkrijk Gods en de Kerk des Heeren weer is verstaan, dan zal in de Kerk de armoede zéér, zéér dikwijls overwonnen worden. Want dan zal het laten bestaan der armoede, waar ze gelenigd kan worden als een gruwelijke zonde worden beschouwd.

En toch zien we het dat de Kerk dikwijls armoede heeft geleden. Zoo niet de gehele Kerk op aarde, dan toch zeker fragmenten ervan. En ook nu nog zijn er zeer vele kinderen Gods die worstelen met en ondergaan door den honger.

Worden dan de woorden, de beloften van God en Zijn Christus krachteloos? Liegt de verklaring, dat het brood zeker en het water gewis zal zijn?

Nee — om iets van deze angstige werkelijkheid te verstaan zullen we vasthouden dat het hier op aarde vóór alles gaat om den dienst van God, om de uitwerking van Christus' verlossing, om de overwinning der wereld.

Voor den dienst van God, voor die verlossing, voor die overwinning kan het soms noodig zijn dat de kinderen Gods honger lijden, ja, zelfs sterven van honger en dorst, juist zooals het soms ook noodig kan zijn dat ze in gevangnissen en concentratiekampen moeten zuchten, ja, den marteldood moeten ondergaan!

Zeker er is de broodvraag — maar daar bovenuit gaat de vraag van den dienst des Heeren! En om dien dienst des Heeren moet soms de honger het brood en de dorst het water worden. Want deze wereld is overgangstoestand.

Overgangstoestand die leiden zal naar de wereld van den absoluten honger en den eeuwigen, volstrekten dorst, maar ook naar die wereld waarin iedere honger en iedere dorst in eeuwigheid onmogelijk zal zijn in de duurzame verzadiging van de aanzittenden aan het Avondmaal van de bruiloft des Lams.

II.

C. V.

beweren, dat de bijzondere „ambten” eigenlijk geen ambten zijn. Ambt was alleen het ambt der geloovigen. „Elk kerkelijk ambtsdrager is niets dan een behulpzel, waarvan Christus zich bedient, om, daar hij in den hemel en wij op aarde zijn, het Woord der Heilige Schrift dat bij ons achterliet, zijn effect te doen hebben in zijn kerk. (Men lette er weer op: het gaat om het Woord — C. V.) Ambten in eigenlijken zin bekleeden deze personen dus niet”. „De Heraut”, 579.

UIT DE SCHRIFT

Hooren en Volgen.

En die twee discipelen hoorden hem dat spreken, en zij volgden Jezus.

Johannes 1:37.

Hoe duidelijk en schoon ligt hier het verband tusschen het genademiddel en de genade zélf.

Het genademiddel is de prediking van Johannes den Dooper. En de genade zélf zien wij in dat geloovig volgen van Jezus door een tweetal hoorders. Niet dat de prediker dezen uitslag bewerkt. Zijn hand reikt niet tot de diepte van het menschelijk hart. Er zijn dan ook velen onder de prediking van den Dooper geweest, die zich van hem en van Jezus hebben afgewend. En niettemin legt de Schrift hier dat verband: — zij hoorden, en zij volgden. Die twee zijn tóch door de middelen getrokken, en onder den dienst des Woords aan Jezus verbonden. Het spreekt ons van de genade des Heiligen Geestes, die van deze middelen gebruik wil maken.

En dit verband is zóó sterk, dat Jezus zélf Zich onder de prediking des Woords begeeft, wijl Hij dáár de Zijnen verwacht. De Schrift meldt immers dat Jezus daar aanwezig was. Zelfs de Zoon van God ontloopt de middelen niet. Hij zegt niet: — „de uitverkorenen zullen tóch wel komen”. Maar Hij rekent met den geopenbaarden wil des Heeren. Hij verwacht Zijn discipelen dáár, waar Zijn Woord, waar Hij zélf gepredikt wordt. De Bruidgom komt daar, waar de vriend des Bruidgoms bezig is der bruid van Hem te spreken.

Wat is hier tegelijk een onmiskenbare trek van Christus' waarachtige menschheid. In Zijn menschelijk bewustzijn was Hij niet alwetend. Dan moest ook Hij uit de uitkomst ervaren, wie de Vader Hem geven zou. En nu komt Hij dáár, waar de middelen der genade zijn, en waar Hij door die middelen wordt aangewezen. Daar mag Hij Zijn volgelingen verwachten.

Het moge tot ons spreken, opdat we een recht gezicht hebben op de prediking des Woords. Christus is daarbij aanwezig met het bewuste doel, dat wij Hem daar volgen zouden. En nu hebben wij Zijn bedoeling te beantwoorden met de ónze, dat ook wij Hem daar vinden en volgen zouden; en niet slechts Hem volgen voor de éérste maal, om dan het genademiddel los te laten; maar wij hebben aldóór onder het Woord te komen, teneinde ons al inniger aan Christus te verbinden, en Hem altijd opnieuw en blijvend te volgen. Ach, wij hebben onszelfen wel te beschuldigen.

Want wat gaan wij soms met gansch andere bedoelingen. Wat gaan we ook menigmaal doelloos. En dan klagen we wel, dat we geen „zegen” ontvingen; of, dat we er weinig aan „hadden”. Maar zoo wij niet het gaan hooren van het Woord eens bedoelden Jezus daar te mogen volgen, en wij brachten dat voor den Heere in 't gebed, met de vraag of hij de verhoudingen wilde wegnemen; en we zagen onszelf dan als de gróóste verhindering, ons eigen dwaalziek en wederstrevig hart; en wij gingen de genade des Heiligen Geestes inroepen, opdat dit woord aan ons vervuld werd, en voortdurend vervuld: — „en zij hoorden, en zij volgden”; hoe zou dan de Goddelijke goedkeuring en gunst daar op rusten; hoe vruchtbaar en werkzaam zouden de genademiddelen zijn, en hoe schoon het verband gezien worden tusschen het genademiddel en de genade zélf.

* * *

Niet, dat we nu meenen mogen áánstonds die uitwerking te zien en bewust den band aan Christus te verkrijgen.

Deze geschiedenis geeft ons daarin een praktische les.

Die twee discipelen waren den vorigen keer óók onder het Woord geweest, en den keer dáárvóór ook, en zij waren al geruimen tijd bij Johannes onder dezelfde prediking. En toch volgden zij níú pas. Waren die vorige keeren dan nutteloos geweest? Nee, de Heere had door die voortgaande prediking hun zielen toebereid, en geleid naar Jezus. En toen kwam het dóórbrekend oogeblik.

Dat toont ons, hoe het Gods bedoeling niet is, dat we maar eens een kerk binnenloopen, of de Schrift eens opslaan; doch dat de Heere een doorgaande bediening des Woords wil, waarvan wij getrouw gebruik hebben te maken. Het is een groote zaak, het Lam Gods te mogen volgen, en dat bewust-geloovig te doen; het kan niet zonder dat wij het waarlijk begeeren en bedoelen. En dit zal uitkomen in het getrouw gebruik maken van de middelen der genade; daarin niet slordig en grillig te zijn; maar het er op gezet te hebben te hooren en te volgen. En dan wil de Heere, evenals bij deze discipelen, ons leiden en bereiden en brengen in de richting van den Heere Jezus, en onze zielen door de onderwijzing des Woords straks bekwaam doen zijn om Christus aan te nemen.

Zoo wij dit waarlijk bedoelen, dan is hier vertroosting. Zoo wij onder de prediking Christus zoeken te vinden, — het zal geschieden. Laat ons niet ontmoedigd worden, indien het daartoe nog niet kwam. Ook deze groote discipelen hadden al vroeger gehoord: — „Ziet, het Lam Gods!” en zij waren nog niet toegetreden. Laat ons werkzaam blijven met de bedoeling van Christus om ons te vinden. Laat ons gelooven in die bedoeling, en er biddend bij Christus op pleiten. Dan zal straks de nevel scheuren, — en wij zullen hooren en volgen.

U.

v. A.

KERKELIJK LEVEN

Verbondswraak. (III.)

Wat in Hebr. 12:25 staat, schijnt ons — ook in de prediking — moeilijk uit te werken of in zijn concrete scherpte te aanvaarden, wanneer men de stoute stelling heeft verdedigd, dat verbondswraak „slechts een oudtestamenteel begrip” is, dat in het Nieuwe Testament geen plaats meer heeft.

Men moest, geloof ik, bij de bespreking van dit vraagstuk niet in de laatste plaats aan den brief aan de Hebreëen denken; is het niet juist deze, die bijzonder over de verhouding tusschen Oud- en Nieuw Verbond, en dan met name in ons hoofdstuk (12) spreekt?

▼

Niet, dat Hebreëen 12 daarin alleen staat. Heel de brief is er vol van. En als ik het zoo zeggen mag, met name Hebr. 6 is het hoofdstuk, waarin wel niet het scherpst over de verbondswraak geredeneerd wordt, doch waarin wél die verbondswraak in haar scherpste straffeering geteekend wordt. Daar toch is volgens vele uitleggers en dogmatici — we kennen de plaats van onze catechisatiejaren — sprake van de lastering tegen den Heiligen Geest; de scherpste, speciaal nieuwtestamenteel verbondswraak.

Volgens Prof. Grosheide (Komm. 26) is „de hypothese, die het meest verklaart en door de minste bezwaren gedrukt wordt, deze, dat de brief aan de Hebreëen is gericht tot een kring van Jodenchristenen behorende tot de kerk te Rome”.

Jodenchristenen.

De positie, die zij innemen, is in Rom. 9—11 wel zeer duidelijk aangegeven: ze waren eerst begrepen in den boom van Israël als volk van het verbond; die boom nu is niet ongekapt, maar blijven staan; alleen is dit gebeurd: de verbondswraak heeft de dorre takken afgekapt (door de kracht van... het Nieuwe Testament), en nu zijn de heidenen, die in Christus leerden gelooven, en die als nieuwe loten op den ouden stam ge-

ent werden, nu als vader der de oude, maar was als boom het verhooren en de God van gesproken; de genademiddelen komen; en we de genademiddel maar ze waren was het een b zijn takken d beneden, en e heidenen ha

De boom den, zeggende

Dat dit wat weren. Ik zou beweren kun 11:16 uitdruk indien de eer-heilig. Hier ge om Israëls pos ten onrecht te tekenen.

501) zegt, dat beide in deze klomp, en da gen” worden sonen bedoel vs. 16b gespr zo zijn ook „wortel” word

eerste plaats de eerstelingen ken de Joden en, uit wel de apostel Pa aan Zijn VE dat Hij dat V geslacht. Daar borgt, dat Go zal brengen,

BOND er aan niet uit” — t sommige, en uitvallen (L.I. de opvatting neerende ge (deegklomp) poneeren, di laten (een Nieuwe Testa ten¹⁾ stellen,

Grijdanus to is, die den te 5 en 7 wijzen de boom behe ken en blade

En nu ver wier apostel heffen. Door straks los ge u niet spare nemendheid geloof verloof van het Oud Hetzelfde hee

eerst uitwend zulke voorstel ging geland, h Ook de Kant en deeg zijn , behooren tot komelingen d (volgens Kan met hun zaad takken zijn a verstooten va waken, dat s staan, toch e gens Kantt. meente en v

Is nu hier keerden gete toe te zien i geen verbond het teneer be zelfden reden Christus Jezu dat feitelijk t Hebr. 3 verm den Psalm, c maand dan

Nieuwe Verk rekenen, dat, doorgaan met zal, wat Hij zal” (Prof. G dat VAN ST moest worden 65 naar aan tot het volk

1) Natuurlij het verbondswraak) is wat a te verbreken), zij hij de verb consequent ee

Enkelvoudig denken.

Wij zijn min of meer breed aangelegd, wij denken en spreken op groote schaal. Wij pakken een vraagstuk vóór alles grondig aan. „Daar zit heel wat aan vast” zeggen wij en wij schudden ons wijze hollele. Ongetwijfeld zit daar een goede kant aan, ik wil waarlijk geen vlakheid en peuterigheid verdedigen. Maar aan den anderen kant heb ik geen behagen in die gestedheid, waarin men altijd van concrete vragen abstracte problemen maakt. Vroeger placht men in een pittige uitdrukking wel eens te gewagen van menschen, die groot in het hoofd maar zwak in de voeten waren. H'm, ik meen dat zelfs in onze tijden van gezinsregeling deze familie nog overtalrijk is. Ik meen dat referaten en studies, rapporten en programs voort moeten komen uit dien paulinischen bodem: de nood is mij opgelegd! Dat wat in het hoofd rondloopt, in de handen en voeten moet voortloopen! Ik ben gelijkelijk tegen de autarkie van het hoofd en tegen de anarchie van de handen en voeten. Er is allerlei soort van beginsclondermijning, maar geenszins de ongevarelijkste acht ik die, welke aan beginselvastheid een gebrek aan daadkracht paart. Een beginsel, dat geslagen is aan handen en aan voeten, een tors van principes zonder armen en beenen, neen, daar kan ik geen smaak in hebben. Hoe noodig het is, breed en grondig te denken — het is naar mijn gedachte méér noodig dan ooit! — wij moeten leeren die gedachten getrouwelijk in het enkelvoud over te zetten. Onze studies en referaten, onze preeken en artikelen, zij mogen nimmer beteekenen een vlucht uit de werkelijkheid. Onze studeerkamers en kamertjes behooren geen gebrandschilderde ramen te hebben, maar open vensters als de binnenkamer van Daniël! Die ooren heeft om te hooren, die hoore! Maar ook: die handen heeft om te werken, die steke ze uit de mouw! Ik denk aan wat wij noemen: het probleem van de werkloosheid. Dat kunnen wij van vele kanten bezien. Best, doch op deze voorwaarde, dat wij één kant niet over het hoofd zien: IK en de werkloosheid. Pas óp, zoo bestaat dat probleem niet. Dat vreeselijke en benauwende vraagstuk, waar geen begin en geen eind aan is, gaat nu in eens concrete vormen en kleine afmetingen aannemen: het wordt nu: IK en mijn werklooze buurman, IK en mijn neef zonder betrekking. Ik denk ook aan den afval van de kerk en de inzinking van het geestelijk leven in de gemeente. Daar is een algemeene kant aan, die hoogst belangrijk is, wanneer die algemeene overwegingen leidraad worden van mijn persoonlijk handelen. God heeft niet tot Ezechiël gezegd: Gij, zet u achter uw schrijfmachine en stel een studie op over de ongerechtigheid van Israël en Juda. Maar God heeft gesproken: gij, leg u op uw zijde en draag die ongerechtigheid. De menschen kunnen zoo liefdeloos zeggen: er zijn zoo-veel dooien in de gemeente! Die uitdrukking: „dooden” laat ik voor hún rekening, maar ik vraag: wat dóét gij, broeder? Noodt gij uw vrienden en geburen, de menschen met wie gij óp kunt schieten, met wien gij zoo roerend homogeen zijt in uw klachten? Werpt gij zoo in dien vriendenkring steenen op de stommerds en de onheiligen? Of noodt gij de armen en de verminkten, de kreupelen en de blinden en vervult alzoo de wet van Christus, dat het zaliger is te geven dan te ontvangen. O, wij zijn zoo bang van enkelvoudig denken, want in het enkelvoud komt het er juist op áán! Als wij, wat veel christelijke plichten betreft, eens in het enkelvoud gingen denken, wij zouden verbaasd staan over de zegenrijke gevolgen. Ik weet het wel, in het enkelvoud schitteren wij niet, geen held behaalt hier lof. In het enkelvoud denken, dat is kleine dingen doen. Dat is als de Samaritaan een stuiver zelf en twee dubbeltjes kostgeld besteden aan een ongelukkig medemens. Enkelvoudig denken dat is als de weduwe een cent geven voor het tekort, dat is niet als finantiël expert fungeeren voor de kerkelijke finantiën, maar dat is halve centen opsparen, een spaarvarken slachten, een paar sigaren minder rooken. Maar onder den zegen Gods is die macht van het kleine gróót. Neen, broeder, die haast enkel uit handen en voeten bestaat, U prijs ik niet als gij feitelijk Zondag 7 aldus opvat: „Wat is een waar geloof? Een waar geloof is niet alleen een krachtig handelen en een opgewekt gevoel, maar ook eenige kennis, die overigens niet veel terzake doet.” Het is leelijk mis met u vriend! Maar gij, broeders met koppen, mannen van een breeden blik, gij moet uw beenen eens wat massceeren, beste menschen, en de spieren van uw handen en armen wat oefenen. Daarvoor gaf God de Heere u dien breeden blik, opdat gij tot alle werk volmaaktelijk zoudt zijn toegerust. Wij moeten dáádpredieten zijn, zooals die mooie uitdrukking uit de Gewijde Geschiedenis het uitdrukt. Priesters op de fiets en niet in de sacristy! Bereden koningen, galopperend langs de fronten! Allen: gewillig op den dag van Gods heerkraft!

ch andere be-
maal doelloos.
„geen „zogen”
aan „hadden”
ren van het
n Heere in t
deringen wilde
f dan als de
aalziek en we-
nade des Hei-
voord aan ons
rvuld: — „en
zou dan de
aar op rusten;
len de genade-
verband gezien
en de genade

ánstonds die
and aan Chris-
in een practi-

vorigen keer
den keer dáár-
en tijd bij Jo-
n toch volgden
dan nutteloos
or die voort-
reid, en geleid
i dóórbrekend

loeling niet is,
nloopen, of de
leers een door-
; waarvan wij
n. Het is een
gen volgen, en
an niet zonder
bedoelen. En
gebruik maken
in niet slordig
et te hebben te
le Heere, even-
en bereiden en
eere Jezus, en
g des Woords
hristus aan te

an is hier ver-
liking Christus
eden. Laat ons
et daartoe nog
ipelen hadden
m Gods!” en zij
ons werkzaam
stus om ons te
edoeling, en er
Dan zal straks
len hooren en

v. A.

EVEN

ns — ook in de
in zijn concrete
a de stoute stel-
aak „stechts een
et Nieuwe Testa-

ag van dit vraag-
en brief aan de
éze, die bijzonder
Nieuw Verbond,
2) spreekt?

is „de hypothese,
minste bezwaren
de Hebreëen is
tenen behoorende

m. 9—11 wel zeer
begrepen in den
rbond; die boom
aan; alleen is dit
dorre takken af-
e Nieuwe Testament),
istus leerden ge-
n ouden stam ge-

ent werden, met die Joden, die kinderen van Abraham
als vader der geloovigen waren, blijven staan als
de oude, maar vernieuwde boom van Israël. De „boom”
was als boom gekend, en concreet aanschouwelijk, door
het verbond. De verbondsformule (ik ben uw God
en de God van uw zaad) was tot alle takken en twijgen
gesproken; de sappen van prediking en offerande en
genademiddelen waren tot alle takken en twijgen ge-
komen; en wel waren er doode takken, omdat hij velen
de genademiddelen met geloof niet waren „gemengd”,
maar ze waren toch in den boom begrepen geweest. Zoo
was het een boom geweest, dien men zien kon, die met
zijn takken den hemel rocht en schaduw wierp naar
beneden, en onder welks bladerdak reeds vroeger de
heidenen hadden mogen schutten.

De boom was door het verbond tot boom gewor-
den, zeggen we.

Dat dit wat nieuws is, zal men kwalijk kunnen be-
weeren. Ik zou de Kanteekeningen trouwens tegen zulk
beweren kunnen aanvoeren. Deze merken bij Rom.
11:16 uitdrukkelijk hetzelfde op. Paulus zegt daar:
Indien de eerstelingen heilig zijn, zoo is ook het deeg
heilig. Hier gebruikt hij dus nog weer een ander beeld,
om Israëls positie onder het verbond (dat doorsommigen
ten onrechte zelf tot een „beeld” wordt gedgegradeerd)
te teekenen. Ook Prof. Greijdanus (Komm. Rom. II,
501) zegt, dat de apostel „twee beelden gebruikt, die
beide in dezen van Israël gelden, dat van eenen deeg-
klomp, en dat van eenen boom”. Onder de „eerstelinge-
gen” worden (zegt Prof. Greijdanus) „geen andere per-
sonen bedoeld dan met „den wortel”, van welken in
vs. 16 b gesproken wordt („indien de wortel heilig is,
zoo zijn ook de takken heilig”). Met „eerstelingen” en
„wortel” worden bedoeld de „aartsvaders, en wel in de
eerste plaats Abraham” (Gr. 503; vgl. Kanteekenen:
de eerstelingen = Abraham en de patriarchen, van wel-
ken de Joden afkomstig waren; de wortel = de patriar-
chen, uit welken de Joden gesproten waren). Nu wil
de apostel Paulus er op wijzen, „dat God trouw blijft
aan Zijn VERBOND, met de vaderen aangegaan, en
dat Hij dat VERBOND handhaaft ook jegens hun na-
geschlacht. Daarom is dat nageslacht heilig. En dat waar-
borgt, dat God die nakomelingschap eens tot bekeering
zal brengen, opdat Hij de zegeningen van Zijn VER-
BOND er aan schenken kan” (Gr. 503). „Dit sluit echter
niet uit” — aldus nog steeds Prof. Greijdanus — „dat
sommige, en zelfs vele takken afgesneden worden en
uitvallen (11.). Prof. Greijdanus waarschuwt hier tegen
de opvatting van een blijkaar al te scholastisch rede-
neerende geest, die had opgemerkt, dat beide beelden
(deegklomp en boom) een algemeen-geldende regel
poneeren, die geen uitzonderingen zou toe-
laten (een redeneering, die Dr Thijs althans voor het
Nieuwe Testament naar het mij toeschijnt, ook zal móe-
ten¹⁾ stellen, als hij zijn opinie handhaaft). Maar Prof.
Greijdanus toont aan, dat zulks een looze redeneering
is, die den tekst zelf geweld nandoet. Reeds de verzen
5 en 7 wijzen het uit. „Wanneer de wortel goed is, kan
de boom behouden blijven, zonder dat daarom alle tak-
ken en bladeren er aan moeten blijven zitten” (503).

En nu vermaant de apostel Paulus de „heidenen”,
wier apostel hij immers is, dat zij zich niet zullen ver-
heffen. Door ongelooft (Gr. 507) zijn die takken van daar
straks los geraakt van den boom. Welnu, Hij „zal ook
u niet sparen, wanneer gij, evenals zij, uzelfen uit-
nemendheid toeschrijft en alzoo Gods genade en het
geloof verloochent” (vs. 21, Gr. 508). De bondswraak
van het Oude Verbond gaat dus in het Nieuwe door.
Hetzelfde beeld, dezelfde boom, en... geen boom, die,
eerst uitwendig, later „verinwendigd” is. Had de apostel
zulke voorstellingen van veruitwendiging en verinwendi-
ging gehad, hij zou deze beeldepraak vermeden hebben.
Ook de Kanteekenen lezen haar anders. Eerstelingen
en deeg zijn „heilig” (vs 16); d.w.z. (volgens Kantt.): ze
behooren tot het aartsvaders. Ook het deeg (de na-
komingen der aartsvaders) is „heilig” (vs. 16); d.w.z.
(volgens Kantt.): niet alleen met de vaderen, maar ook
met hun zaad heeft God het VERBOND gemaakt. Eenige
takken zijn afgebroken (vs. 17); d.w.z. (volgens Kantt.):
verstooten van het VERBOND. En de vermaning om te
waken, dat zij, die thans onder het Nieuwe Verbond
staan, toch gespaard zouden kunnen blijven, ziet vol-
gens Kantt. weer op het gevaar, van „uit zijne ge-
meente en VERBOND verstooten te worden”.

Is nu hiermee de positie der uit de heidenen be-
keerden geteekend als verbondspositie, waarin weer
toe te zien is, dat ook onder het Nieuwe Testament
geen verbondswraak afkappe en wegsnijde, dan krijgt
het tmeer beteekenis, dat de Hebreërbrief precies den-
zelfde redeneering volgt tegen de uit de JODEN tot
Christus Jezus gekomenen. Heel den brief door geschiedt
dat feitelijk. Om tot enkele voorbeelden ons te beperken:
Hebr. 3 vermaant tegen afval, citeert daartoe Psalm 95,
den Psalm, die van de verbondswraak vol is, en ver-
maant dan de christenen uit de Hebreëen van het
Nieuwe Verbond in dezer voege: „Ze kunnen er op
rekenen, dat, indien ze als Israël in de dagen van Mozes
doorgaan met tegen God te zondigen dan ook God doen
zal, wat Hij destijds deed, dat Hij in toorn ontsteken
zal” (Prof. Grosheide, Korte Verkl. 41). „Hoofdzak is...
dat VAN STUK TOT STUK op de Hebreëen kan en
moest worden overgebracht, wat de dichter van Psalm
95 naar aanleiding van de geschiedenis in de woestijn
tot het volk Gods van zijn dagen had gezegd” (Gros-

1) Natuurlijk doet Dr Thijs het niet; want hij zal zeggen:
het verbond-naar-zijn-verschijning (dat men breken
kan) is wat anders dan het verbond-naar-zijn-wezen (niet
te verbreken). Maar dat zal hij niet kunnen volhouden, ten-
zij hij de verbonds substantie onder het O. T. bewust en
consequent een andere noemt dan onder het N. T.

heide 42). „Van stuk tot stuk”, — kan men
luer het element der wraak uitsluiten? Is het goed
lezen, als op de enkele passage van Hebr. 8 (met het
bekende citaat van Jer. 31) zoo'n wankel gebouw op-
getrokken wordt, als we in de voorgaande artikelen
hebben nagegaan, en om zijn wankelheid hebben af-
gezezen, terwijl de ettelijke passages-met-dreiging in
denzelfden brief aan de Hebreëen buiten beschouwing
blijven, hoewel ze toch gericht zijn tot het „deeg”, tot
de „takken”, waarvan Paulus in Romeinen XI had
betoogd, dat ze tot het verbond bleven behooren?

We reppen reeds van Hebr. 6: de lastering tegen den
Heiligen Geest... En noemden de onvergeeflijkheid die-
zonde, gelijk de elders uitgevaardigde verboden om voor
haar bedrivers nog te bidden (excommunicatie in den
niet eens meer conditioneelen vorm) de ergste, scherp-
ste, duidelijkste verbondswraak. We deden dat, gelooven
we, niet zonder reden.

Een der eerste is wel, dat in Hebr. 6 (de onvruchtbare
akker) toch wel wordt heengewezen naar een oudtesta-
mentische uitspraak, die rechtstreeks de verbondswraak
noemt: Deut. 29:22, 23. Maar de tweede raakt de kwestie
van de administratie van den verbondsvloek,
onder het Oude- en onder het Nieuwe Testament.

Immers, onder Israël werd onderscheiden tusschen
zonden, die wel en andere, die niet waren bedreven
„met opgeheven hand”. Op deze eerste stond de dood-
straf. Dat was in den tijd der schaduwen een lichame-
lijke straf; d.w.z. de verbondswraak bediende zich in
dien tijd van een uitwendige administratie-
(bedienings)wijze. Nu is onder het Nieuwe Testament
de „zonde met opgeheven hand” als t ware geculmineerd
in de „lastering tegen den H. Geest” (tegen den H.
Geest, omdat de openbaring inmiddels is voortge-
schreden tot haar laatste periode, die van den H. Geest
en zijn alles uit Christus nemend werkt). Welnu, wat
vroeger met een „uitwendige” straf bezocht werd, krijgt
later een wel niet uitwendige straf (er is immers geen
lichaamstucht, geen lichaamsstraf in de kerk van het
Nieuwe Testament), maar wordt toch gestraft,
en dan wel op de ergste manier: de lasternaar met op-
geheven hand wordt uitgesloten van het gebed, is van
God bij levenden lijve verlaten, kan uit de verharding
niet worden opgewekt, ontvangt geen vergeving, noch
in dit, noch in het toekomstige leven.

Die straf op de lastering tegen den H. Geest is inder-
daad verbondswraak in uitersten vorm. Dr
Thijs, en allen, die het begrip der verbondswraak op-
bergen onder de requisieten alleen van het Oude Ver-
bond, begaan m.i. één kapitale fout: zij merken — te-
recht — op, dat het uitwendige van het Oude Testament
onder het Nieuwe Testament veelszins vervangen is door
„geestelijke” dingen. Dat geldt h.v. van de tucht: eerst
lijfstraffen, daarna (Joh. 2) een geesl van touwtjes,
en thans een formulier van den ban, terwijl geen
vinger den delinquent-aanraakt. Maar verandering van
de INSTRUMENTEN der straf („wraak”) beteekent geen
WEGNEMING van de wraak, de straf, ZELF. De tucht-
MIDDELEN zijn van „uitwendig” onder het Oude Testa-
ment, thans geestelijk geworden. MAAR DE TUCHT
IS GEBLEVEN. De middelen der verbondswraak zijn
van vleeschelijk thans geestelijk geworden: doodstraf
op de zonde met opgeheven hand eertijds, thans
verlating van God en mensch als straf op de lastering tegen
den H. Geest. Maar al zijn de MIDDELEN veranderd,
de WRAAK is gebleven. Het middel van het Nieuwe
Testament dient juist tot verscherping der wraak.

Natuurlijk hangt die kwestie samen met die van de
„sancties” der wet, waarvan de ouden onophoudelijk
spreken. Ze zijn belofte op gehoorzaamheid, en dreiging
op overtreding. Nu zijn de beloften eerst nog in de
„doeken”, de „windzelen” der bedeeeling van de scha-
duwen gedaan: een lang leven h.v. in het land, dat
de Heeré geeft. Die schaduwen verdwijnen. MAAR DE
BELOFTE blijft, en wordt veel sterker; de goederen
worden immers rijker? Zoo staat het met de dreigingen
ook. Eerst zijn ze in de vormen van de schaduwen ge-
geven: doodstraf. Die schaduwen vallen weg. Maar dan
wordt het nog veel meer meenens met de zaak
zelve: de wraak. Men moet niet van het „geestelijk”
maken der administratiemiddelen (van zegen
en vloek) concludeeren tot oeffening van den vloek zelf.
Feitelijk brengt Dr Thijs' opinie mee, dat men, de ver-
bondswraak onder het Nieuwe Testament, ontken-
nende, ook den verbondszegen moet prijs-
geven onder het Nieuwe Testament. Wie
denkt er aan? Maar het is dan ook mij een raadsel,
hoe men zoo gemakkelijk het begrip der nieuwtesta-
mentische verbondswraak buiten de deur kon zetten.
Dat moet de prediking tot de hypocrieten ontzielen;
zoolets staat het zelfonderzoek maar in den weg. Na-
tuurlijk wijs ik hier op de consequenties; men
moet niet denken, dat ik Dr Thijs of anderen wil be-
schuldigen à la „De Wekker”, of à la „De Saambinder”.
Maar het gaat hier om de verklaring en het „gebruik”
van de wet der tien geboden onder den nieuwen dag.
Het is een ongeoorloofde manipulatie, als men bij de
lezing van de tien geboden ook maar een oogenblik
vergeet, dat de dekalog gedateerd is op den tijd van
Israël bij den Sinaï. Maar het is willekeurig, de schaar
te zetten tusschen belofte en dreiging, en dan te zeggen:
de eerste is uit de schaduwen getreden, en dus overvloedig
geworden, maar de tweede is heelemaal verdwenen.
Neen; zeg óók van haar: zij is uit de schaduwen ge-
treden, en dus overvloedig geworden. Dat is alleen
consequent.

Dàn is er weer een raam, waarin ik Hebr. 6 plaatsen
kan.

(Zie vervolg op blz. 20.)

En dan kan ik ook Hebr. 12 lezen, vers 26. De schrijver wijst op de vaderen, die „niet ontkomen“ zijn, toen ze — hoewel verbondskinderen — Hem verwierpen, die op aarde orakels, godspreekers gaf. Op aarde — de lagere openbaringsfase. Thans hebben de Hebreëen, d.w.z. de verbondskinderen (deeg, takken, maar levende in de fase van het Nieuwe Testament, en in den boom, het deeg, gebleven) een God, die (in Christus) van de HEMELLEN uit spreekt. Als nu de verbondswraak de vaderen trof, toen zij de sappen van den verbondsboom niet in zich opnamen, door ongelooft, hoeveel te meer zal die wraak de verbondskinderen van den Nieuwen dag treffen, als zij, in het verbond staande, en daar werkelijk in opgenomen, het geloof niet hebben.

Ik ga weer terug naar de gemeente van Rome. Daar waren heidenchristenen en Jodenchristenen. Tot beide moest één preek op hetzelfde oogenblik vermanend spreken. We hoorden, hoe én de brief aan de Romeinen én die aan de Hebreëen die vermaning inkleeft. Eén van drieën nu; men moet de geadresseerden beschouwen als geen verbondskinderen; of zich een prediker droomen (ook den prediker, die den Hebreëerbrieff schreef), die de gemeente aansprak (op „oud-gereformeerde“, ik bedoel zoo iets als „Saambinder“-achtige manier) als verbondskinderen-in-werkelijkheid én verbondskinderen-in-hope, als verbondskinderen-naar-het-wezen én verbondskinderen-alleen-maar-naar-de-verschijning; of — men moet aan heel de kerk des Heeren zeggen:

heden is de praefatie der wet in uwe ooren vervuld (het ware diensthuis uitgeleid);

heden wordt de belofte der wet in uwe ooren vervuld;

en:

heden wordt de dreiging der wet in uwe ooren vervuld.

Wie het anders zegt, met dien heb ik een dogmatisch, en ook een homiletisch verschil.

En ik versta niet goed, dat „De Heraut“, welk blad — terecht — zoo op het aambeeld der zelfbeproeving gehamerd heeft, den verbondsmatigen grondslag daarvan ondermijnd heeft, door die verbondswraak uit het Nieuwe Testament weg te redeneeren. Ik kan alleen dan met gezag die opwekking tot zelfonderzoek „scherpe-lijk“ doen uitgaan in de prediking tot de daar wettig opgekomenen, als men mij Hebr. 12:25, waarmee ik eens intree deed in één der kerken, laat bedienen zonder reserve, en zonder de scholastische redeneering, die daar zegt: de belofte-sanctie geldt voor de verbondskinderen-naar-het-wezen, maar de sanctie der dreiging voor de verbondskinderen-naar-de-verschijning. Ik vind in den prediker, die den Hebreëerbrieff schreef, daarvoor geen enkelen grond.

K. S.

De quaestie van het nieuwe kerkrecht. (III.)

Het nieuwe kerkrecht is niet alleen eene verlooping van het Doleantiekerrecht, en de verruiling daarvan voor het kerkrecht van de Christelijke Gereformeerde Kerk vóór 1892, en van die na 1892, maar het sluit ook in eene veroordeeling van de Doleantie zelve. Wel ont- kent ook De Joh. Jansen dat in zijne jongste brochure. De vraag besprekend, of eene classis in een plaatselijke kerk mag optreden om te doen wat des kerkerads is, zegt hij:

„Hierbij moeten wij twee gevallen wel onderscheiden. Vooreerst het wederrechtelijk ingrijpen van een hooger Bestuur. Dat geval deed zich voor bij de Doleantie. De kerkeraad van Amsterdam wilde de kerk aldaar reformeeren. Het Classicaal Bestuur der Hervormde Kerk greep op eigen initiatief in, zette den kerkeraad af en deed wat des kerkerads is. Dit was een eigen- machtige en hiërarchische daad, omdat de kerkelijke besturen wederrechtelijk, van boven af als een juk op de plaatselijke kerken waren gelegd“. „Oud- of Nieuw kerkrecht“, blz. 30.

Maar deze redeneering gaat niet op, wanneer de meerdere vergaderingen volgens het nieuwe kerkrecht

boven de kerkeraden staan, en de kerken volgens stel- ling VI van Prof. Dr H. H. Kuyper, den 22sten Sept. j.l. te Leeuwarden verdedigd, „in gesubordineerde verhou- ding tot de meerdere vergaderingen“, waartoe zij be- hooren, staan, en de potestas synodica, volgens stelling VIII, „een potestas autoritativa“ is, „d.w.z. de macht om... de refractorii... met censuur te straffen zoowel gemeentelieden als ambtsdragers“, en zij, naar stelling IX „bij mala administratio het recht te handhaven“ hebben.

Immers, wanneer volgens het Doleantiekerrecht, zoo- als Prof. Dr H. H. Kuyper het in 1918 uitdrukte, „De autonomie of zelfstandigheid van elke plaatselijke kerk is een der grondbeginselen, waarop heel ons Gerefor- meerd kerkrecht is gebaseerd“, zoodat „Tegen elke aan- randing van dit beginsel... daarom zoo kras mogelijk (moet) worden opgetreden“, „De Heraut“ van 15 Dec. 1918, vgl. „De Reformatie“ van 23 Sept. j.l., dan mocht de kerkeraad van Amsterdam beheersbepalingen maken, zooals hij in het laatst van 1885 dat deed. „...voor het kerkelijk beheer bepaalde hij, overeenkomstig zijn be- voegdheid in art. 41 van het Reglement, dat de kerke- goederen ten dienste van den kerkeraad moesten blijven, ook als de bestuursmacht den kerkeraad zou weerstaan“, „De Reformatie“ van '86, blz. 62. Doch als volgens het nieuwe kerkrecht de meerdere vergaderingen boven de kerkeraden staan met eene potestas autoritativa, en de kerkeraden aan die meerdere vergaderingen gesubordi- neerd zijn, dan mocht de kerkeraad van Amsterdam niet zelfstandig ten aanzien van het beheer zulke be- palingen maken, omdat hij, en de kerk van Amsterdam, en ook de goederen dezer kerk, dan stonden onder de meerdere vergaderingen, en onder haar toezicht. En te minder mocht hij dergelijke beheersbepalingen dan maken met zulk een doel, als hij deed, om feitelijk de censuurwerking der meerdere vergaderingen te ver- hinderen. Dat was dan „mala administratio“, opzettelijk wanbeheer, ja, revolutie. Daarbij mocht en moest de meerdere vergadering dan ingrijpen met schorsing. Zoo is dan bij deze beschouwing het doen van den kerkeraad van Amsterdam in het laatst van 1885 veroordeeld, en zijne schorsing door het Classicaal Bestuur in 1886 dus rechtmatig, en de Doleantiebeweging met die schorsing in verband staande, afkeurenswaardig, onrechtmatig.

Zegt men: de kerkeraad van Amsterdam wilde de vertreding van de belijdenis van den Christus als Zone Gods en Verzoener onzer zonden voorkomen, dan heeft men daarin wel gelijk, maar geldt deze tegeninstantie hier niet, omdat te dezer zake evenmin als elders het doel de middelen heiligt. En zegt men: het Classicaal Bestuur van Amsterdam was niet eene meerdere ver- gadering naar de regelen van het Gereformeerde kerk- recht samengesteld en samengekomen, dan neemt dat toch niet weg, dat dit Bestuur inzake het toezien ook op hetgeen met het stoffelijk goed van de gemeente te Amsterdam gebeurde, en met het tegengaan van „mala administratio“ of opzettelijk wanbeheer, door schorsing dezer in zijn oog slechte bestuurders en wan- beheerders, dan, naar het nieuwe kerkrecht, zijn boekje niet te buiten ging. Een meerdere vergadering volgens dit nieuwe kerkrecht zou bij dergelijk doen van den kerkeraad van ééne harer kerken, op gelijke wijze mogen, zoo niet moeten, ingrijpen met schorsing. Het Classicaal Bestuur moge in veel dingen verkeerd gehandeld hebben, en het moge ook bij dit ingrijpen een zeer schuldig doel beoogd hebben, tot zoodanig ingrijpen had het onder deze omstandigheden, d.i. bij zulk doen van den kerke- raad van Amsterdam, volgens het nieuwe kerkrecht, de vrijheid en den plicht. Want, en dat moet ook niet vergeten worden, deze kerkeraad erkende nog altijd dit Classicaal Bestuur en had nog niet er mee, noch met de hiërarchie om het Hervormd kerkgenootschap, ge- broken.

Alleen bij het Doleantiekerrecht, bij de erkenning van de volle zelfstandigheid der plaatselijke kerken, en bij alle verwerping van eene hoogere bestuursmacht der meerdere vergaderingen over de plaatselijke kerken, en bij verwerping van de subordinaat van deze laatste

aan de eerste, is de rechtmatigheid van het bedoelde handelen van den kerkeraad van Amsterdam te hand- liaven. Zijn daarentegen de meerdere vergaderingen, zooals bij het nieuwe kerkrecht, hoogere besturen, dan moet hier insubordinatie en poging tot revolutie ge- constateerd worden.

Wanneer De Joh. Jansen daarom spreekt van „weder- rechtelijk ingrijpen“ van het Classicaal Bestuur, is dat op het standpunt van het nieuwe kerkrecht onjuist. Tot dat ingrijpen had dat Bestuur, naar die opvatting van het kerkverband, recht. En dat dit Bestuur op eigen initiatief ingreep, mag er dan evenmin als misdaad aan verweten worden. Het behoorde dan, hier wan- beheer, „mala administratio“, ziende, in te grijpen, en wel onverwijld. Heel het spreken van „eigenmachtige en hiërarchische daad“, en het zeggen: „van boven af als een juk op de plaatselijke kerken is gelegd“, moet dan vervallen, of heeft dan in dit bepaalde geval geene kracht. Tot het stuiten van naar zijne meening mis- dadige beheersbepalingen had dat Bestuur dan roeping of plicht.

We handelen nu niet over eene denkbeeldige doleantie, maar over de concrete, historische Doleantie te Amsterdam, zooals zij metterdaad geschiedde en haren aanvang nam. Zoodat men hier de zaak niet moet willen verdoezelen met te zeggen, dat het om de be- lijdenis ging. Want dat is wel waar. Maar die beheers- bepalingen waren geene zaak van belijdenis, al werden zij ook in verband met de belijdenis ontworpen en ge- nomen. Maar, nogmaals zij het gezegd, ook te dezer zake heiligt het doel de middelen niet. En deze midde- len waren volgens het nieuwe kerkrecht onrechtmatig, en het opkomen daartegen door het Classicaal Bestuur van Amsterdam, geoorloofd, zoo niet plichtmatig.

Aldus sluit dit nieuwe kerkrecht met zijne loochening van de volle zelfstandigheid der plaatselijke kerken, en met zijne leer van de subordinaat der kerken met hare kerkeraden aan de meerdere vergaderingen, en met hare beweren van de hoogere bestuursmacht dier meerdere vergaderingen, de veroordeeling in van de Doleantie, zooals die te Amsterdam begonnen is.

Dat het nieuwe kerkrecht ook wel eene afscheiding van het kerkverband mogelijk en geoorloofd kan achten, is eene opmerking, die hier geene beteekenis heeft. De kerkeraad van Amsterdam had zich nog niet losgemaakt van genoemd Bestuur en van de Synodale hiërarchie. En wat hij inzake de beheersquaestie deed, zou hij, bij eene verhouding van plaatselijke kerk en meerdere vergaderingen als het nieuwe kerkrecht leert, niet heb- ben mogen doen.

Voordat nu echter de behandeling van de quaestie van het nieuwe kerkrecht voortgezet wordt, moet eerst een paar opmerkingen gemaakt worden. Men heeft het n.l. telkens over mijne beschouwingen of opvattingen van het kerkrecht. Doch de zaak is, dat ik uiteen- gezet heb wat Voetius leert over het wezen der meerdere kerkelijke vergaderingen. In die artikelen heb ik uitvoerige citaten van Voetius gegeven, in vertaling, en in original, zoodat ieder zelf kan oordeelen over wat ik zeg, en elk deskundige ook kan nagaan, of ik juist citeer en vertaal. Daarbij geef ik dan wel mijne opmerkingen, doch slechts om in het licht te stellen of Voetius bij het eene, dat hij schrijft, overeenstemt met hetgeen hij elders geschreven heeft, en met aan- wijzing er van, waarin eventueel de tegenstrijdigheid bestaat. Zoo ben ik gekomen tot de opmerking en aan- wijzing, dat er bij Voetius twee lijnen gevonden worden. En dan zeg ik, welke lijn mij de juiste voorkomt.

Nu kan ik mij bij dat alles natuurlijk vergist hebben, in opvatting, in vertaling, in voorstelling van wat Voetius leert. Maar ik heb door breedvoerige mede- deeling van wat Voetius schrijft, en dat ook in original, iedereen in staat gesteld, mij te controleeren. Meent men nu, dat ik metterdaad geene juiste voorstelling van Voetius' leer geef, en ook, dat bij hem geen twee tegen- strijdige lijnen aanwezig en aanwijsbaar zijn, dan diene men dat aan te toonen.

verder van verschillende rijke Amerikanen (o.a. Van der Bilt).

In 1908 gaf hij zijn boek uit, behelzende 2 deelen, n.l. zijn ziektegeschiedenis en als tweede deel het project van een beweging voor geestelijke volksge- zondheid. Dit boek, in den loop der jaren vele malen herdrukt²⁾, gaf den stoot tot de oprichting in 1908 van het Nationale Comité voor geestelijke volksgezondheid, waarvan Beers secretaris werd. Sedert dien zijn bijna 30 jaren verlopen, gedu- rende welke de „mental-hygiene“-beweging³⁾ over de geheele wereld navolging heeft gevonden. En toen in begin Mei 1930 in Washington het eerste internationale congres voor geestelijke volksge- zondheid werd gehouden, kwamen daar 53 landen bijeen⁴⁾ met meer dan 3500 deelnemers en bevatte de lijst van de te behandelen punten niet minder dan 45 verschillende onderwerpen, wel een bewijs, dat de roep naar geestelijke volksgezondheid over de geheele wereld gehoor had gekregen.

Merkwaardig hierbij is, dat „de wereld“ deze beweging voor geestelijke volksgezondheid gaarne als een novum aandient, als iets nieuws door haar uitgevonden. Niets is echter minder waar dan dat. Reeds lang voordat de naam geestelijke volksge-

2) In 1928 verscheen de 14e druk.

3) Het woord „mental hygiene“ is afkomstig van Prof. Adolf Meyer, hoofd van de psychiatrische afdeling van het John Hopkins Hospital in Baltimore.

4) Ook Nederland was door een delegatie van enkele personen vertegenwoordigd.

Dan mag men Joh. Jansen in rechtelijke theori- zijn „Politica Ecc- eerst te bewijzen, strijdige lijnen b- dan mag men ni- Voetius, doch bes- tius I en een V- wien van deze t-

Ook mag men doelt op mijn art- Grojdanus leert Voetius leert vol- eens met wat ik behoort men h- meening bestru- eerlijk er voe- eens is, zooals m.i. Voetius niet Natuurlijk word- wat moeilijker. I met Voetius het gemakkelijker er Voetius' naam- strijdigheid, die voorgeeft, dat n en eerlijkheid ei

Eene andere e- per heeft in „De de Senaatsdeeli- veertigtal jaren- formeerde begit van dat artikel in die declarati- „Maar de vraag- het Gereformee- Gereformeerde- uitmaken; hij b- ting overeenkon-

Dat werd ges- artikelen in „Di- mijne meening, moet men van daarbij om de ander doel, voo- naar de geoorl- Mijne fout sch- niet zonder n- goedkeuren en- Vaderen hebbe- matief voor or- te verklaren, n- woorden en da- aan de grond- recht. Nu, te- troosten, dat il- van onze Ned-

In zijne stoff- Prof. Dr H. H- grondt zich. „Woord: maar- Kerken versch- van wat Chris- bij de vraag- ning te houde- liare belijdeni- kenordeningen- dogmatic en- richtingen is-

Hierbij kun- rekening ho- met nog mee- wordt. Zoals- in die versch- „Kerk en Sta- fend door gen- en met den i-

zondheid oo- begrepen w- Chr. vereen- bestrijding- ziekten, de- Chr. inrich- kreupelen, van Wat o- Zetten, een- Houding ge- tische werk- stonden er- Steenbeek, weg tot he- Kumi voor- om oudere- omgeving en- aan de „Re- de Vereenig- voor de v- Weesinrich- van de „V- van verwa- thans gestic- het Provinc- delharnis; te Rotterda- het verlore-

5) Behalve bezit deze

POPULAIR-WETEN- SCHADDELUKE SCHEIEN

Geestelijke volksgezondheid.

III.

Geschiedenis.

De beweging voor geestelijke volksgezondheid is nog niet oud, zij telt nauwelijks 30 jaren. Haar geboorteland is Amerika, haar stichter de heer Clifford Wittingham Beers. Zijn levensloop is echt Amerikaansch; hij begon als schrijver op een be- lastingsbureau en is nu secretaris van het Nationale Comité voor geestelijke volksgezondheid.

Clifford Beers werd in 1878 geboren uit een familie, wier voorouders uit Engeland afkomstig waren. Als knaap was hij zeer gevoelig, in zich- zelf gekeerd en gauw bezorgd. De dood van een broer, die zes jaar lang ziek was geweest en veel geleden had, vervulde zijn geest en kwelde hem dag en nacht. Na een aanval van griep verviel hij in een zware depressie¹⁾ met moedeloosheid, dwanggedachten, waanvoorstellingen en zelfmoord- neiging (ernstige vorm van melancholie). Deze zielsziekte had tot gevolg, dat hij 23 Juni 1900, dus

1) Gedruktheid van den geest.

22 jaar oud, zich uit de 4e verdieping naar omlaag stortte. De weke bodem, waarop hij viel, brak zijn val. Behalve een paar beenbreuken kwam hij er overigens goed af. Hij werd in een hospitaal opgenomen, later in een privaatsanatorium en ten slotte in een staatsinrichting voor geesteszieken, waaruit hij, na in totaal driejarige verpleging, in September 1903 als genezen werd ontslagen. Beers had in het krankzinnigengesticht geestelijk veel geleden en het is dit leed, dat Beers zijn belang- stelling deed richten naar de krankzinnigen. Reeds tijdens zijn ziekte had Beers zich voorgenomen om, als hij ooit beter en ontslagen mocht worden, voortaan zijn leven te wijden aan de verbetering der Amerikaansche gestichten en de behandeling der geesteszieken. In Amerika was er op dit ge- bied inderdaad een achterstand. Naast zeer mo- derne gestichten vond, er vindt men er nog, in- richtingen, die op den naam van gesticht geen aanspraken mogen maken, maar louter en alleen bewaarplaatsen van krankzinnigen zijn.

Op 1 Januari 1905 nu begon Beers zijn hier en daar opgedane droevige ervaringen op schrift te stellen. Hij gaf aan zijn manuscript, dat als een autobiographie kan beschouwd worden, den titel „A mind that found itself“ (Een geest, die zichzelf vond). Bekende personen wist hij voor zijn arbeid in te nemen, o.a. Kardinaal Gibbons en Prof. James, den filosoof van het pragmatisme. Door middel van den psychiater Adolf Meyer verkreeg hij gelde- lijke ondersteuning van de Rockefellerstichting en

n het bedoelde erdam te hand- vergaderingen, e besturen, dan t revolutie ge-
 ekt van „weder- Bestuur, is dat krecht onjuist r die opvatting bestuur op eigen in als misdadaad dan, hier wan- i te grijpen, en „eigenmachtige „van boven af is gelegd“, moet lde geval geens e-meening mis- aur dan roeping
 enkbeeldige rische Doleantie geschiedde, en e zaak niet moet het om de be- ar die beheers- denis, al werden ntworpen en ge- d, ook te dezer En deze midde- ht onrechtmatig, assical Bestuur plichtmatig, zijne loochening elijke kerken, en kerken met hare gen, en met haar it dier meerdere in de Doleantie,
 eene afscheiding loofd kan achten, sakenis heeft. De g niet losgemaakt odale hiërarchie- deed, zou hij, hij rsk en meerdere it leert, niet heb-
 van de quaestie t wordt, moeten zorden. Men heeft ngen of opvatting- is, dat ik uiteen- het wezen der die artikelen heb ven, in vertaling n oordeelen over a nagaan, of ik k dan wel mijne t licht te stellen. jft, overeenstemt self, en met aan- tegenstrijdigheid pmerking en aan- gevonden worden t voorkomt.
 jk vergist hebben. stelling van wi eedvoerige mede- l ook in originah- leeren. Meent met e voorstelling van e geen twee tegen- ar zijn, dan diem
 merikanen (o. l- elzende 2 deelen, tweede deel het estelijke volksge- der jaren velt ot de oprichting voor geestelijke secretaris werd verlopen, gedre- beweging⁸⁾ over ft gevonden. En ngton het eerste stelijke volksge- n daar 53 landen emers en bevatte aten niet minder t, wel een bewijs sgezondheid over gekregen.
 de wereld“ deez zondheid gaarne nieuws door haar er waar dan dat estelijke volksge-

Dan mag men maar niet zoo schrijven, evenals Da Joh. Jansen in zijn jongste brochure. „En deze kerkrechtelijke theorie werd gedoed... door Voetius in zijn „Politica Ecclesiastica“, blz. 3/4, maar behoort men eerst te bewijzen, dat mijne aanwijzing van twee tegenstrijdige lijnen bij Voetius foutief is. Laat men dit na, dan mag men niet maar zoo, zonder meer, spreken van Voetius, doch behoort men te onderscheiden een Voetius I en een Voetius II, om dan telkens te zeggen, wien van deze twee men bedoelt.
 Ook mag men maar niet zonder meer, wanneer men doelt op mijn artikelen over Voetius' leer zeggen: „Prof. Greijdanus leert“, doch dan behoort men te zeggen: Voetius leert volgens Prof. Greijdanus. Is men het niet eens met wat ik daar van Voetius' leer uiteenzet, dan behoort men het niet te doen voorkomen, dat men mijne meening bestrijdt, maar eischt de waarheid, dat men eerlijk er voor uitkomt, dat men het met Voetius niet eens is, zooals ik onverbloemd heb aangewezen waar m.i. Voetius niet met zichzelf in overeenstemming is. Natuurlijk wordt de bestrijding van wat ik schreef, dan wat moeilijker. En zij komt dan ook in wat ander licht: met Voetius het niet eens zijn? Daartegenover is het gemakkelijker en belooft het meer succes, wanneer men Voetius' naam weglaat, de onderscheiding of tegenstrijdigheid, die ik bij Voetius aanwijs, verzwijgt, en het voorgeeft, dat men mij bestrijdt. Maar waarheidsliefde en eerlijkheid eischen wat anders.
 Eene andere opmerking is deze. Prof. Dr. H. H. Kuyper heeft in „De Heral“ van 10 Juni j.l. verwezen naar de Senatsdeclaratie der Vrije Universiteit vóór een veertigtal jaren omtrent de wijze, waarop men de Gereformeerde beginselen kon vaststellen. En aan het eind van dat artikel schrijft hij dan, alsof ik niets van den in die declaratie aangegeven weg zou willen weten: „Maar de vraag blijft dan: wat is de kenbron voor het Gereformeerde beginsel, wie stelt dan vast, wat het Gereformeerde beginsel is? Prof. Greijdanus zal dit zelf uitmaken; hij beslist. En al wat dan niet met zijn opvatting overeenkomt is hiërarchisch!“
 Dat werd geschreven, hoewel ik juist eene heele reeks artikelen in „De Reformatie“ had gepubliceerd niet over mijne meening, maar over Voetius' leer! Wat moet men van zulk eene bestrijding zeggen? Is het daarbij om de waarheid te doen, of heeft men een ander doel, voor het bereiken waarvan men niet vraagt naar de geoorlooftheid van het middel, dat men bezigt? Mijne fout schijnt te zijn, dat ik zeg, dat men maar niet zonder nadere beoordeeling moet aannemen en goedkeuren en als voorbeeld en regel stellen, wat onze Vaders hebben geschreven en gedaan, om dat als normatief voor ons denken en handelen te gebruiken en te verklaren, maar dat ik eerst toetsing ook van hunne woorden en daden vraag, toetsing aan Gods Woord en aan de grondbeginselen van het Gereformeerde kerkrecht. Nu, te dezen aanzien kan ik mij hiermede troosten, dat ik in overeenstemming oordeel met art. 7 van onze Nederlandsche Geloofsbelydenis.
 In zijne stellingen, te Leeuwarden verdedigd, poneert Prof. Dr. H. H. Kuyper: „Het Gereformeerde Kerkrecht grondt zich... wat de essentialia betreft op Gods Woord; maar aangezien er tusschen de Christelijke Kerken verschil bestaat over de beteekenis en toepassing van wat Christus in Zijn Woord ons leert, heeft men bij de vraag wat Gereformeerde kerkrecht is, rekening te houden met wat de Gereformeerde Kerken in hare belydenisschriften hebben beleden, in haar kerkenordeningen hebben vastgesteld en wat door haar dogmatici en canonici vooral in strijd met afwijkende richtingen is geleerd“, Stelling I.
 Hierbij kunnen we de opmerking maken: och ja, „rekening houden met“, natuurlijk. Zelfs moeten we met nog meer „rekening houden“, dan hier genoemd wordt. Zooals b.v. met de algemeene beschouwingen in die verschillende tijden, b.v. over de verhouding van „Kerk en Staat“, en met de beschouwingen desbetreffend door genoemde dogmatici en canonici voorgestaan, en met den invloed daarvan op hunne kerkrechtelijke

denkbeelden en leeringen. En men moet „rekening houden“ met hunne persoonlijkheden en met hun stromen. Over dit allee, en wat nog meer genoemd kan worden, spreekt deze stelling echter niet. Dat heeft beteekenis in betrekking tot hetgeen zij wel noemt, dat nu bijzonder in relief komt. Voorts wordt hetgeen dogmatici en canonici geleerd hebben, naast kerkenordening en naast belydenis geplaatst. En we hooren de tegenstelling maken: „wat de essentialia betreft op Gods Woord... maar“. Daarmede wordt voor wat, niet direct tot de essentialia gerekend wordt, de band aan Gods Woord losser gemaakt, de toepassing. En de leeringen van dogmatici en canonici schijnen op deze wijze naar den kant van het normatieve getrokken te worden.
 Voorts luidt de redeneering: wat de essentialia betreft op Gods Woord; maar aangezien er tusschen de Christelijke kerken verschil bestaat over de beteekenis en toepassing van wat Christus in Zijn Woord leert, heeft men...“ Dat zegt dus feitelijk, dat er tusschen de Christelijke kerken geen verschil is over de essentialia, doch slechts over de beteekenis en toepassing van wat Christus in Zijn Woord ons leert. Dus niet over de vraag, wat Christus ons in dit opzicht leert. Doch is dat juist? Immers neen. Er is allereerst strijd over de essentialia, over het wat van Christus' leer in Gods Woord. Maar vloeit dan uit deze redeneering niet voort, dat dus ook van wege dat verschil der Christelijke kerken het gronden van het kerkrecht op Gods Woord wat de essentialia betreft, achterwege moet blijven, en men diensangaande evenzeer slechts rekening moet houden met belydenisschriften, kerkenordeningen, hetgeen door dogmatici en canonici geleerd is?
 We kunnen zien, zoo loopt het reeds bij deze eerste stelling niet goed. Op deze wijze raken we al meer los van Gods Woord, en dan komen als andere normen: leeringen van dogmatici en canonici. En waren dozen het nu onderling maar steeds eens, ja, waren zij het een ieder maar steeds met zichzelf eens. Doch bij wien, en wanneer, moet dan met hunne leeringen „rekening gehouden worden“?
 En naar welken maatstaf? Naar de subjectieve meeningen van dezen rekeninghouder?
 S. GREIJDANUS.
Kerkinstituering.
 We lezen in de „Mededeelingen van de vereeniging „Johannes à Lasco“ te Londen“:
 Hoezeer ook de regelmatige prediking van Gods Woord een essentieel bestanddeel van ons leven in den vreemde is geworden, toch blijft zich het gemis doen gelden van een eigen kerkelijke gemeenschap. Velen onzer waren voor jaren verstoken van de Heilige Sacramenten. Aansluiting bij Engelse Kerken is gebleken niet mogelijk te zijn, indien men eigen belydenis wil handhaven en heeft zeker nimmer volledige voldoening gegeven.
 Daarom heeft het Bestuur der Vereeniging zich op een vergadering van het Comité in Nederland beschikbaar gesteld om de noodige voorbereidende werkzaamheden te doen pisaats vinden. Op de vergadering, die op 28 Sept. in het Bangor-Hotel werd gehouden en waarbij ook de Voorzitter van het Nederl. Comité, de heer Van Beeck Calcoen, aanwezig was, is deze actie besproken en een aanvang gemaakt met de samenstelling van een lijst van handteekeningen van leden of doopleden eener Geref. Kerk, die Kerkinstituering begeeren.
 Deze lijst ligt ter verdere compleeteering ter tekening in de vergaderkamer der Kerk en kan na den dienst worden geteekend door diegenen, die dit nog niet hebben gedaan.
 Leden onzer Kerken kunnen ook per brief hun adhaesie betuigen met deze plannen.
 Het lijkt me niet overbodig er op te wijzen, dat de eerste zin van de tweede alinea mij onjuist geredigeerd schijnt. Voor de toekomst kan deze mededeeling gewenscht zijn. Thans zeg ik er niet meer van. K. S.
De Groote Catechismus van Zacharias Ursinus. (VII.)
 104. Hoe kan gezegd worden, dat Christus ontvangen, geboren en gezalfd is, dat Hij geleden heeft, dat Hij „Wilhelmus van Nassauen“ te Brielle en het „Te-Huis“ te Utrecht, uitgaande van de „Vereeniging tot opnemng en verzorging van Weezen of Verlatenen“⁸⁾ en dergelijke inrichtingen.
 En wat het buitenland betreft noem ik u de namen van August Hermann Francke (1663—1727), den kampioen van het Pietisme, beroemd door zijn philanthropischen arbeid — uit het godsdienstonderwijs, dat hij sinds 1694 aan arme, bedelende kinderen gaf, ontstond in 1695 een armenschool, waaruit weer verschillende onderwijsinrichtingen ontstonden en niet te vergeten het beroemde weeshuis te Halle —; van Georg Müller (1805—1898), Baptistisch predikant te Bristol in Engeland, leider van allerlei Christelijk-philantropischen arbeid (te Bristol deed hij vijf groote weeshuizen verrijzen en meer dan 75 scholen werden door hem gesticht, niet alleen in Engeland, maar ook in Spanje, Italië en Indië); van Johann Hinrich Wichern (1808—1881), den grooten heraut en organisator der Inwendige Zending in Duitschland, stichter van de wereldberoemde stichting het „Raube Haus“⁹⁾; van Theodor Fliedner (1800—1864), oprichter van schooljongens (August Hermann Francke Huis I), één voor werklougen (August Hermann Francke Huis II) en één voor meisjes (Vredestein).
 6) Deze vereeniging bedoelt de verzorging van weezen en halve weezen van zeelieden (en, voor zoover geld en gelegenheid beschikbaar is, ook van andere weezen).
 7) Duizenden knapen leerden hier een Christelijk familie- leven kennen en werden er gevormd tot goede leden van de maatschappij.

gestorven, opgewekt en ten hemel opgenomen is, en dat Hij wederkomen zal, daar gij beladen hebt, dat Hij waarachtig God is, en alle deze dingen in God niet plaats vinden?⁸⁾
 Dit alles past bij Hem naar Zijn menselijke natuur, maar niet naar Zijn Goddelijke; zooals Hij naar Zijn Godheid van eeuwigheid, almachtig, onveranderlijk, oneindig is, hemel en aarde vervult, maar niet naar Zijn menselijke natuur.
 105. Zeg het derde deel van de artikelen des geloofs op.
 Ik geloof in den H. Geest, eene heilige algemeene Kerk, de gemeenschap der heiligen; vergoing der zonden, wederopstanding des vleesches, en een eeuwig leven; Amen.
 106. Wie is de Heilige Geest?
 Hij is de derde Persoon der Godheid, de ware en eenige God met den eeuwigen Vader, en den Zoon, die ons naar 'tbeeld Gods hervormt.
 107. Waarom wordt Hij GEEST genoemd?
 Niet alleen omdat Hij God is; maar vooral daarom, omdat Hij de persoon is, door Wien de Vader en de Zoon ons levend maken en onze harten bewegen.
 108. Waarom de HEILIGE?
 Omdat Hij God is en ons Gode gelijkvormig maakt.
 109. Wat is Zijn loof?
 De heiliging der uitverkorenen, waardoor zij Christus en Zijn weldaden deelachtig worden; en de uitdeeling van gaven in de Kerk, die tot haar opbouw dienen.
 110. Wat is de heiligmaking der uitverkorenen?
 Het is door den Heiligen Geest door middel van den dienst des Evangelies onderwezen te worden, aangaande den wil Gods jegens hen; en wedergeboren te worden; en door het geloof tot tempelen Gods en lidmaten van Christus gemaakt te worden; opdat zij de werkingen des vleesches doodden; en in nieuwigheid des levens wandelen en vorderen; de vertroosting en blijdschap in God smaken, en tot het eeuwige leven bewaard worden.
 111. Verkrijgen ook de niet-uitverkorenen ten eeuwigen leven niet enige gaven des Heiligen Geestes?
 Velen in de Kerk, die geen heiligen zijn, verkrijgen die; maar zonder waar geloof en bekeering, en derhalve tot hun eigen verdoemenis.
 112. Wat is: te gelooven in den Heiligen Geest?
 Het is vertrouwen en in zijn hart gevoelen, dat de Geest van Christus, de ware en eenige God met den Vader en den Zoon, in ons het ware geloof en de bekeering begonnen heeft; en dat Hij de Auteur is van alles, wat tot onze heiliging strekt; en dat Hij bij ons zal blijven in eeuwigheid.
 113. Wat is de KERK, waarvan gij gelooft, dat zij bestaat?
 Zij is de vergadering der menschen, die door God tot het eeuwige leven uitverkoren, en door den Heiligen Geest wedergeboren, de zuivere leer des Evangelies met een waar geloof omhelzen, de sacramenten volgens de Goddelijke instelling gebruiken, en de verschuldigde gehoorzaamheid aan den (ambtelijken) dienst bewijzen, en om Christus' wil en door Hem met de gerechtigheid en het eeuwige leven begiftigd worden.
 114. Waarom noemt gij haar HEILIG?
 Omdat Christus de Kerk, die Hij door Zijn bloed verlost en met Zijn gerechtigheid bekleedt, ook door Zijn Geest tot heilgheid en onschuld des levens hervormt, die in dit leven begonnen, in het toekomstige echter volmaakt wordt.
 115. Waarom ALGEMEEN?
 Omdat er in alle tijden en uit alle volkeren en oorden der wereld, sommigen zijn en zullen zijn, tot aan het einde toe, die in Christus gelooven en deze Kerk samenstellen.
 116. Waarom de GEMEENSCHAP DER HEILIGEN?
 Omdat alle heiligen tot de gemeenschap van denzelfden Christus en van dezelfde weldaden van Christus geroepen zijn; en al wat zij elk in 't bijzonder van God ontvangen, tot heil van de geheele Kerk aanwenden.
 R. G. B.
 9) et haec omnia in Deum non cadant.

afkomstig van Prof. ische afdeling van ore. delegatie van enkel

5) Behalve deze school, voor lager- en vervolgonderwijs, bezit deze vereeniging nog drie internaten: één voor

8) Voor verpleegsters.
 9) Voor verplegers.
 10) Geestelijke vader.
 11) Dr. Joh. van der Spek: Geestelijke Volksgezondheid. Een nieuwe taak voor de Kerk. Geschriften van de Ned. Herv. Vereeniging voor geestelijke volksgezondheid, II, blz. 30.

A. C. D.